

„[H]abár mit is értünk az alatt, hogy valaki gonosz?” – ezt a kérdést teszi fel egy angyal a *Levegőt venni* nyitószövegében és Zoltán Gábor prózája az utóbbi két és fél évtizedben. A szerző eddigi életművét úgy is olvashatjuk, mint a *gonosz* megragadására törekvő folyamatos próza-poétikai kísérletezést. Ahhoz pedig, hogy folyamatában tudjuk szemlélni ezt az életművet, nem is feltétlenül szükséges Zoltán Gábor minden regényének, novellás- és esszé-kötetének ismerete, ugyanis a könyvhétre megjelent rövidpróza-gyűjtemény ezek esszenciája. A Kalligram kiadónál megjelent kötetben 1999 és 2019 között született novellákat találunk, fordított időrendben.

Vilmos Eszter 55

MÉLTÓ KÜZDELEM A GRAVITÁCIÓVAL

Zoltán Gábor: *Levegőt venni*

Az imént idézett, másként tördelt, alig kétoldalas nyitószöveg a zsidó hagyományból kölcsönözött *Lamed Wufnik* címet viseli, a (héberéről magyarra *Lámed vovokként* is átírható) harminchat igaz ember megnevezését. Zoltán Gábor összevert és megalázott, házról házra járó angyalai viszont mintha mégsem a jóságot keresnék, ahogyan az *Erények könyve* című novelláskötet darabjai (*Tisztelet, Gondoskodás, Önfeláldozás* stb.) is ironikusan, gúnyosan értelmezik a címadó erényeket, és inkább azok hiányát vagy a kártékonyságig túlhajszott gyakorlatát ábrázolják. Zoltán Gábornál szinte minden elbeszélőt a gonoszság mibenléte foglalkoztat.

A gonosz ábrázolásának feladatát a 2008-as *Fekete bársony* című regény olyan komolyan veszi, hogy egyik főszereplőjének magát az ördögöt teszi meg. A földöntúli erővel bíró, manipulatív gonosz az új kötet *Júni 24.* című novellájában jelenik meg, méghozzá egy céges csapatépítő tréning csoportvezetőjének képében. Nem csak a szentivánéjkor játszódó sokelbeszélő szöveg bír a *Fekete bársony* poétikáját idéző misztikus, transzcendens jegyekkel: a *Próbák könyve* című novella egy elátkozott könyv gazdáinak tragikus sorsait kíséri végig, a *Három kő* idős ékszerésznőjétől pedig megtudjuk: „A türkizek gonoszak, soha semmi jót nem hoznak az emberre”. A kötetben fel-felvillanó misztikumot már a nyitószöveg angyalai is előrevetítik.

A szerző első két novelláskötetének (*Vásárlók könyve*, 1997; *Erények könyve*, 1999) szereplői a legváltozatosabb formákban, a legváratlanabb helyzetekben alázzák, kínozzák, gyilkolják meg embertársaikat: a fizetni nem tudó utast szexuálisan bántalmazzák a taxisok, a lányokhoz „nem méltó” férj fejét levágják és mézben konzerválják a méhészek, a házban takarító fiatal lányt összeverik és a tetőre hurcolják a lakók, a tehetséges diákot rettegésben tartják és örök életre szorongóvá teszik az erősebb osztálytársak. A gyermekkori

megaláztatás hangsúlyos témája a *Levegőt venninek* is. Az *első író* című első novella első sorai a következők: „Megtörténik az emberrel minden rossz, mire az iskolából kikerül. Legalábbis az előjátéka minden későbbi rossznak. Valahogy kialakul benne a rossznak egy polcrendszere vagy katalógusa, és aztán a későbbi rosszak ebben a meglévő katalógusban helyeződnek el. De lehet, hogy nem polc, nem is katalógusszekrény, hanem épület. Iskola. Termek, folyosók és vécék. Ebédlők és aulák. Tornatermek és öltözők. Zsong bennük a rossz, pincétől a padlásig.”

Az elnyomottakkal és kizsákmányoltakkal végtelenül szolidáris elbeszélők mellett az új kötetben is megjelenik a tettesek kifacsart nézőpontja. Az *Orgiából* ismerős, szélsőségesen szenttelen elkövetői hangra figyelhetünk fel például a *Levegőt venni*, az *Istenadta* vagy a *Vérfolyam* című novellákban, amelyekben a bűnösök amorális természetességgel számolnak be tetteikről. Ez utóbbi, a *Vérfolyam*, témájában is szorosan kapcsolódik a gonosz – jelesen a XII. kerületi nyilasok – ábrázolását tökélyre fejlesztő *Orgia*-trilógiához (*Orgia*, 2016; *Szomszéd*, 2018; *Szép versek 1944*, 2020). A novella egyes szám első személyű narrátora feleségével együtt egy frissen kiürített zsidólakásba költözik. A feltételezett olvasó már ezáltal is a zsidóüldöző rendszer kedvezményezettjeként, cinkosaként tekint a homodiegetikus elbeszélőre, ám – mint a jellemzően Zoltán Gábor-i csattanóból kiderül – a férfi bűnössége korántsem merül ki ennyiben. A *Három kő* című novella Luciája szintén XII. kerületi nyilas. Az áldozati és elkövetői szerepek határait és összefonódásait előszeretettel ábrázoló Zoltán Gáborra itt is ráismerhetünk: a megsebesült Luciát csupán azért nem erőszakolják meg a Budapestet ostromló szovjet harcosok, mert halottnak hiszik őt.

A nyilasok tevékenységeit tárgyaló szövegek egyik fő fókuszában a hatalmi viszonyok aprólékos ábrázolása áll. A hatalom és a vele járó visszaélések mindenkori megtestesítője pedig – legalábbis Zoltán Gábornál – a házmester. A bérházi társadalom kitüntetett szereplője itt a *Sacher* című novellában köszön vissza: „Ezek jelentették fel a katonaszökevényeket. A bujkáló zsidókat. [...] Akik élelmiszert halmoztak fel. Mindenkit feljelentettek, akit lehetett és ahol lehetett, mindig. A házmesterek”.

A *Levegőt venni*re joggal tekinthetünk az eddigi életmű tematikus és formai összefoglalásaként. Zoltán Gábor visszatérő témái között szerepel – a gonoszok, a nyilasok és a házmesterek sokrétű ábrázolásán túl – az idegenség bélyege, a városi épületek emlékezete, a föld (jelentés)rétegei és a bor szimbolikája. Az idegenség megjelenítése, mint a kortárs magyar irodalom oly sok szerzőjénél Németh Gábertól Borbély Szilárdon át Márton Lászlóig, Zoltán Gábornál is a zsidókra irányuló tekintetekkel kapcsolódik össze. „Idegent hoztak a nyakunkra” – számol be rémálomszerű csapatépítőjükről az egyik munkatárs a *Júni 24.* című novellában. „Az egész ügy onnantól kezdve

nem tiszta, hogy a tréning vezetője csupán csak a származása alapján lett kiválasztva. Hogy Tel-Avivban tartson csoportot, az ellen semmi kifogásom. De nálunk?!” – teszi hozzá a kollégája.

Zoltán Gábor prózájára igencsak jellemző a városi terekhez, elsősorban a bérházakhoz, azon belül is a lépcsőházakhoz fűződő bensőséges viszony. Az *áruszállító* című novellában a főszereplő életveszélyes rosszulletének legfontosabb részlete az ájulás helyszíne: „Örült, hogy nem kint az utcán csuklott össze, ahol körülállhatták volna, ahol meggyanúsíthatták volna, hogy részeg vagy narkós, és még az is előfordulhatott volna, hogy beszállítják valami rettenetes egészségügyi intézménybe. [...] A házbeli lépcső tisztább is, mint az aszfalt. Nem mintha az ismerősömmnek bármi kifogása lett volna az aszfalt iránt, nekem sincs. Biciklizni, gyalogolni aszfalton a legjobb, de ha ájulásról van szó, én is előnyben részesíteném a lépcsőházakat. Nagy valószínűséggel hűvösebbek”. Az elbeszélő előszeretettel időzik a helyszín leírásának apró részletei fölött: „A lépcsőfokokat betonból öntötték, és erre a célra készített kalapáccsal recésítették járófelületüket. Jólesett [...] az ujjainak a sok szabályos mélyedés”. Ugyanebben a novellában kap helyet az alábbi, *ars poeticaként* is olvasható megállapítás: „A gravitációval küzdeni pedig méltó dolog, talán az egyetlen méltó küzdelem, amiben embernek része lehet. Az embert vonzza a Föld, és az ember vonzza a Földet”. A föld jelentősége az elvadult és a megmunkált kertek kedvelőit szembeállító *Hamisciprus* című novellában is központi szerepet kap: „Miért ne tisztelnéd, akiknek tekintete áthatol fűvön és humuszon, kiigazodik a jegenyefák kerítésén túlról benyúló, némileg illetéktelen gyökerei és benti növényekéi között, akik meg tudják ítélni, mit bír el a talaj?”

A földnek, a talajnak, a domborzatnak és általában a térnek kitüntetett pozíciója van Zoltán Gábornál: egyenrangú a cselekménnyel és annak szereplőivel, egyes esetekben pedig egyenesen szereplővé vagy fikcióalakító tényezővé lép elő. A *Földszagban* az emberi test válik térképpé: „Aggódsz egy lány holnaputáni érzései miatt, akinek még a mai és tegnapi érzéseit sem ismered, csak a zsírpárnái topográfijából egy keveset?” A *Húsparázsban* maga a szöveg, a mondat hasonul földrajzi jelenségekhez: „Leválni valahol a körmondatot, ahogy a folyókanyarulatokkal csinálták, azt kéne, futott át rajta, de Muthnak azon nyomban eszébe jutott, hogy az a módszer a vizek esetében se biztos, hogy üdvös volt: ki tudja, milyen energiák, indulatok rekednek barátjában, ha csak ami tény, azt mondhatja el, és belészorol a körülmények, adalékok, motívumok árja?” Az *első íróban* egy épület (iskola vagy előszoba) minden rossz megtestesítője. A *Túl jó út* névtelen szerelmespárjának együtt töltött idejét pedig a tér határozza meg: „Nem találkoztak kétszer

ugyanazon a helyen. A másik hagyta, hogy az egyik tegyen javaslatot, amit aztán vagy elfogadott, vagy nem. Az egyik tudhatta már, hogy a másik nem akar vele találkozni egyikük lakóhelyének közelében sem, mint ahogy nem akart a folyóparton: oda ki kellett érni, lehetőleg egy átjáróházat is közbeiktatva, a folyóval párhuzamos utcák valamelyikéből [...]”.

58 Az új kötet műfaját tekintve visszatér a szerző korai műveihöz: a még az igazán nagy ismertségre szert tett *Orgia* előtt megjelent novellákhoz. A címadásban is játékos visszakacsintást vélhetünk felfedezni: az első kötet, a *Vásárlók könyve* elbeszéléseinek címében kizárólag efféle szintagmákkal találkozunk; a bevásárlólistaként felsorolható élelmiszerek és tárgyak vételére utaló novellacímek (*Mézet venni, Kiflit venni, Halat venni* stb.) közé elvontabb értelmű kifejezések vegyülnek (*Elégtételt venni, Fejét venni*). A 2001-ben megjelent regény, a *Szőlőt venni* teremti meg címével az életművön belüli intertextuális kapcsolódást, és erre játszik rá, mintegy belső poénként a *Levegőt venni* kötet, amelynek címadó novellája ezzel a két szóval („levegőt venni”) is zárul – akár a *Szőlőt venni* –, illetve a könyv hátoldalán is ez a szövegrészlet olvasható. Az új kötetben egy *Nadrágot venni* című szöveg is helyet kap, 2012-es keltezéssel.

A *Levegőt venni* szövegtöredéke éppen annyira egységes, amennyire az egy húsz év írásait egybegyűjtő kötettől elvárható. A szerteágazó poétikájú novellákat mégis összefűzi az a mind mögött megbúvó, egyszerre érzékenyen együttérző, kíméletlenül leleplező és gyilkos humorú elbeszélői hang, amely miatt érdemes Zoltán Gábort olvasni és a korábbi műveit is újra

elő-
venni.

(*Kalligram, Bp., 2022*)

